

Maria Stachoń

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID 0000-0001-8304-7231

Literatura „stać” na lekcjach języka polskiego w klasach starszych szkoły podstawowej. Jan Kochanowski i Kazimiera Janczy

Wprowadzenie

Kluczową rolę w procesie kształtowania kompetencji językowych oraz kulturowych odgrywa czytelnictwo. Badania nad tym obszarem dowodzą jednak, że stopień zainteresowania literaturą także wśród młodzieży szkolnej nie jest najwyższy. Badacze, m.in. Zofia Zasacka¹ czy Anna Janus-Sitarz², wskazują na wieloaspektowy charakter problemu niechęci uczniów do tekstów literackich. W dobie dominacji mediów cyfrowych, które oferują szybką i łatwo dostępną rozrywkę, tradycyjne formy czytania mogą się wydawać nieatrakcyjne. Jednym z wielu czynników wpływających na taki stan rzeczy zdaje się być fakt, że uczniowie często nie identyfikują się z bohaterami oraz przesłaniami zawartymi w dziełach literackich dawnych i współczesnych. Warto w tym kontekście zastanowić się nad miejscem i ewentualną rolą literatury „stać” na lekcjach języka polskiego. Jak pisze Katarzyna Pławecka, tego typu literatura

¹ Zob. np. Z. Zasacka, *Lektury w wieku adolescencji – wybory i oczekiwania czytelnice nastolatki*, [w:] *Lektury w rękę nauczyciela. Perspektywa polska i zagraniczna*, pod red. A. Janus-Sitarz, Kraków 2019, s. 15–37, Z. Zasacka, *Czytelnictwo młodzieży szkolnej 2017*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2021, nr 51, s. 11–242.

² Zob. np. A. Janus-Sitarz, *Przyjemność i odpowiedzialność w lekturze. O praktykach czytania literatury w szkole. Konstatacje. Oceny. Propozycje*, Kraków 2009.

występuje jako znak kulturowej tożsamości. Pozwala ona patrzeć na świat globalny z perspektywy lokalnego, ale też otwiera się na proces odwrotny. Przy głębszym spojrzeniu dostrzegamy jej niezwykłą moc ujawniania problemów, które okazują się uniwersalne. Przeważnie ukazuje ona mikrohistorię konkretnego człowieka, szczęśliwego wówczas, gdy znajdzie swoje miejsce w świecie. Doświadczenie, nie tylko literackie, poczucia „stąd” i u siebie, zachęca do czerpania z siły lokalnych korzeni³.

Czytanie literatury „stąd” stwarza możliwość doświadczenia tradycji, krajobrazu, miejsca. W edukacji humanistycznej i społecznej literatura „stąd” może pełnić wiele kluczowych funkcji, choćby w zakresie budowania relacji i więzi z otaczającym światem. Umożliwia także przyporządkowanie siebie do konkretnej przestrzeni, co zaś odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu szeroko rozumianej tożsamości.

Z tej przyczyny można zaryzykować twierdzenie, że literatura „stąd” ma potencjał aktualizowania motywacji wewnętrznej młodzieży szkolnej do czytania utworów nawiązujących do „tej” konkretnej przestrzeni, tworzenia własnych tekstów o znaczącym dla nich miejscu i jego roli w ich życiu. Można także założyć, że literatura „stąd” będzie sprzyjać otwieraniu młodych na lekturę różnych tekstów kultury, których autorami są pisarze dawni i współcześni.

Celem tego artykułu jest refleksja nad ewentualnymi związkami wybranej literatury „stąd” – dawnej (fraszki Jana Kochanowskiego) i współczesnej (liryki Kazimierza Janczy) – oraz ich potencjałem edukacyjnym. Realizacji tego celu służył namysł nad twórczością wybranych autorów i szukanie odpowiedzi na ważne pytania o jej wykorzystanie i rolę na lekcjach języka polskiego w starszych klasach szkoły podstawowej.

Jan Kochanowski i jego literatura „stąd”

Jednym z pisarzy, których teksty czytają uczniowie klas VII i VIII, jest Jan Kochanowski. Zróżnicowane gatunkowo utwory artysty, np. pieśni, fraszki i treny, są literackim świadectwem wszechstronnego zainteresowania człowiekiem. W dorobku Kochanowskiego są utwory, które określić można mianem literatury „stąd”. Wpisują się one w tzw. nurt czarnoleski. Nie chodzi bynajmniej tylko o fakt, że teksty te powstały w Czarnolesie, ale także o to, że będąc poza rodzinnym majątkiem, poeta wracał do niego myślami

³ K. Pławecka, *Pomiędzy kulturą a ziemią. Od świata globalnego do lokalnego na przykładzie literatury „stąd”*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia” 2017, s. 213.

i miał przed oczyma krajobraz swojej małej ojczyzny, co w efekcie znalazło odzwierciedlenie w jego twórczości.

Podmiotem i przedmiotem swoich refleksji czynił Jan z Czarnolasu kwestie rozmaite, m.in. relację człowieka ze sferą *sacrum*, problemy uniwersalne, takie jak miejsce i rola człowieka w świecie, miłość czy śmierć. Nawiązywał także do trudów życia codziennego czy realiów panujących na dworze. W trakcie dworskiej kariery do odziedziczonego domu Kochanowski starał się regularnie, w miarę możliwości, przyjeżdżać. Początkowo dość rzadko, z czasem częściej. Tu bowiem szukał ukojenia w momentach trudu i rozgoryczenia, których niejednokrotnie doświadczył w swej codzienności⁴. Narastające stopniowo zniechęcenie do polityki króla Zygmunta Augusta, przede wszystkim zaś do jego otoczenia, nasilające się obawy o los własny, a także zapowiedź odejścia z dworu Piotra Myszkowskiego, miały niewątpliwie wpływ na rozluźnienie więzów Kochanowskiego z dworem królewskim. W związku z tym coraz wyraźniej zarysowywała się perspektywa ziemiańskiej przyszłości w arkadii czarnoleskiej, która dla „miłośnika wiejskiej szczęśliwości”⁵, jak pisał o poecie Janusz Pelc, zawsze była w rezerwie.

Ostatnie „słoneczne” niespełna 10 lat życia to czas, gdy poeta osiągnął szczęście: osiadł na wsi, żył statecznie jako ziemianin w umiłowanym czarnoleskim majątku, założył rodzinę i, kontemplując naturę, oddał się gorliwie działalności literackiej.

Imponujący dorobek twórcy, reprezentujący ideały humanizmu i zakorzenienia w tradycji polskiego ziemiaństwa wprowadza czytelników w świat literatury klasycznej, także literatury „stąd”. Czy zatem warto na etapie szkoły podstawowej projektować spotkania ucznia z tego typu twórczością? Zdaniem Iwony Morawskiej utwory dawne wprowadzają nastolatków w obszar znaczących dla kultury mitów, znaków, symboli, także tradycji, archetypów, aksjologii⁶, mogą też prowokować ich do namysłu nad miejscem i jego znaczeniem dla człowieka. Warto dodać, że twórczość czarnoleskiego poety ma ugruntowaną pozycję w przestrzeni edukacyjnej, o czym świadczy jej obecność w podstawach programowych, programach i podręcznikach do kształcenia kulturowo-literackiego dla szkół podstawowych i ponadpodstawowych od wielu lat.

⁴ J. Pelc, *Jan Kochanowski. Szczyt renesansu w literaturze polskiej*, Warszawa 2001, s. 97.

⁵ Tamże, s. 99.

⁶ I. Morawska, *Pożyteczna czy zbyteczna? – literatura dawna w edukacji polonistycznej współczesnych nastolatków*, [w:] *Przestrzenie rzeczywiste i wyobrażone. O roli kulturowego doświadczenia przestrzenności. Szkice i studia z edukacji polonistycznej*, red. M. Latoch-Zielińska i in., Lublin 2016, s. 326–328.

Według założeń zapisanych w obowiązującej od 28 czerwca 2024 roku Podstawie programowej kształcenia ogólnego⁷ (i wcześniejszych podstawach programowych) do pierwszego obowiązkowego spotkania uczniów z twórczością Jana Kochanowskiego dochodzić ma w klasach VII–VIII. Autorzy tego dokumentu zobowiązali nauczycieli polonistów do omawiania wybranych fraszek, jednej dowolnej pieśni oraz dwóch trenów: VII i VIII.

Jaką zatem literaturę „stąd”, która wyszła spod ręki Kochanowskiego, proponują czytać twórcy podręczników do kształcenia kulturowo-literackiego dla szkół podstawowych? Aby odpowiedzieć na to pytanie, dokonałam przeglądu czterech wybranych serii podręczników do języka polskiego dla klas VII i VIII⁸.

O pięknym krajobrazie, rodzinnym domu i pewnej lipie

W świetle analizy frekwencji występowania w podręcznikach wierszy „stąd” na pierwszy plan wysuwają się trzy fraszki: *Do gór i lasów*, a także *Na lipę* i *Na dom w Czarnolesie*, które powstały nieco później⁹. W pierwszej z nich poeta rozpamiętywa czasy dla siebie minione, aż do momentu osiedlenia się w Czarnolesie. Utwór uznawany jest za wiersz autobiograficzny¹⁰. Rozpoczyna się apostrofą. Podmiot z rozrzewnieniem zwraca się do gór i lasów, które są symbolem stałości i trwałości, a jednocześnie też świadkami życia poety. Stanowią one kontrast do ludzkiej egzystencji, która jest zmienna i stosunkowo krótka. Osoba mówiąca przygląda się krajobrazowi, który wygląda jak za czasów jej młodości, pomimo iż upłynęło już trochę czasu. Wiersz jest

⁷ Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 28 czerwca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz.U. 2024, poz. 996, s. 72, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20240000996/O/D20240996.pdf> (dostęp: 15.11.2024).

⁸ Klimczak B., Tomińska E., Zawisza-Chlebowska T., *Język polski. Podręcznik dla szkoły podstawowej*, Warszawa 2020 (kl. VII), 2021 (kl. VIII), Łuczak A., Prylińska E., Suchowierska A. i inni, *Język polski. Między nami*, Warszawa 2020 (kl. VII), 2021 (kl. VIII), Nowak E., Gawęł J., *Mysli i słowa. Literatura – kultura – język. Podręcznik do języka polskiego*, Warszawa 2020 (kl. VII) i 2021 (kl. VIII), Kościerzyńska J. i in., *Nowe słowa na start! Podręcznik do języka polskiego*, Warszawa 2020 (kl. VII) i 2021 (kl. VIII).

⁹ S. Windykiewicz, *Jan Kochanowski*, Warszawa 1947, s. 83.

¹⁰ Zob. np. J. Waligóra, *Warunki interpretacji tekstu literackiego w szkole ponadgimnazjalnej na przykładzie fraszki Jana Kochanowskiego „Do gór i lasów”*, „Polonistyka” 2007, nr 2, s. 40–45.

swoistego rodzaju podsumowaniem dotychczasowego życia poety, który na rozmaitych etapach egzystencji przyjmował różne role – od beztroskiego młodzieńca, niezważającego na konsekwencje swoich decyzji, przez dworzanina zwiedzającego świat, proboszcza-administradora, aż do ziemianina w Czarnolesie.

Do gór i lasów to refleksyjna fraszka, przypominająca o kruchości życia i nieuchronności przemijania, ale jednocześnie zachęcająca do zaakceptowania swojego losu. Kochanowski, jako poeta renesansu, wykazuje się podejściem stoickim i epikurejskim – wskazuje, że w życiu ważne jest znalezienie harmonii – pogodzenie się z naturą i własnym losem.

Z upływem czasu spędzonego w Czarnolesie w niepamięć powoli odchodziły dawne niepewności i strapienia¹¹. Poecie powodziło się. (Wy)budował nowy dom, upamiętniony wkrótce w pobożnym, wspomnianym już epigramacie *Na dom w Czarnolesie*. Utwór ten, według Janusza Pelca, można nazwać swoistego rodzaju *manifestem poetyckim ostatnich lat życia pisarza*¹². Dwa początkowe wersy zdają się być najistotniejsze i w ich kontekście wypada czytać całość utworu. Dla poety udział Boga w kreowaniu świata jest bezdyskusyjny. Podkreśla on związek człowieczej pracy, Bożego (z)darzenia i błogosławieństwa¹³ – dzieło Boga jest realizowane za pomocą rąk ludzkich. Kochanowski wyraża pokorę wobec Stwórcy, a także wdzięczność za dom w Czarnolesie – „port bezpieczny”, „gniazdo ojcyste”, w którym rodzinne życie, po długich jałowych wędrówkach¹⁴, jest dla poety źródłem spokoju i szczęścia.

Kolejne wersety wiersza stanowią modlitwę. Podmiot wyrzeka się bogactwa symbolizowanego przez marmurowe posadzki oraz ściany obite złotogłowiem. Ceni sobie natomiast spokój sumienia, uczciwość, ludzką życzliwość, radość z sielskiego życia na wsi. Poeta prosi o utrzymanie stanu duchowego szczęścia i rodzinnej harmonii. Podkreśla swoją zależność od łaski Bożej, ale jego wypowiedzi nie cechuje ton błagalny, a raczej ufny i spokojny, pełen nadziei¹⁵. Tytułowy dom to symbol przestrzeni harmonii i spokoju – jest miejscem, w którym podmiot liryczny może wieść życie wolne od trosk, w zgodzie z naturą i bliskimi, jest przestrzenią bezpieczną, wypełnioną wartościami rodzinnymi. Dom nie jest tu postrzegany jedynie jako budynek, ale jako centrum życia emocjonalnego i duchowego, przeciwstawione światu dworskiemu – dom w Czarnolesie reprezentuje wartości odmienne

¹¹ S. Windykiewicz, *Jan...*, s. 117.

¹² J. Pelc, Jan Kochanowski. *Szczyt renesansu...*, s. 100.

¹³ K. Koehler, *Fraszki*, [w:] *Lektury polonistyczne*, pod red. A. Gorzkowskiego, Kraków 2001, s. 197–199.

¹⁴ J. Krzyżanowski, *Poeta czarnoleski. Studia literackie*, wybór i opracowanie M. Bokszczanin, H. Kapeliński, wstęp T. Ulewicz, Warszawa 1984, s. 180.

¹⁵ S. Windykiewicz, *Jan...*, Warszawa 1947, s. 119.

od zgiełku, przepychu i intryg życia dworskiego, z którym Kochanowski był wcześniej związany.

Na dom w Czarnolesie to utwór, który, mimo osadzenia w kontekście życia samego Kochanowskiego, ma wymiar uniwersalny. Odrzucenie materializmu i afirmacja duchowego bogactwa oraz życia w zgodzie z Bogiem sprawiają, że przesłanie fraszki pozostaje aktualne również współcześnie. Wyraża się w nim pragnienie odnalezienia przez człowieka swojego miejsca na ziemi, w którym można wieść życie w szczęściu i harmonii.

Nieodłącznym elementem sielskiego krajobrazu ziemi czarnoleskiej, przedstawionego nie tylko we *Fraszkach*, była lipa. W twórczości Kochanowskiego drzewo to było nie tylko wytworem fantazji – istniało naprawdę¹⁶. Wspomniany wcześniej nurt czarnoleski charakteryzowała m.in. pełnia zachwyty nad „wsią spokojną, wsią wesołą”, której patronuje osławiona, zantropomorfizowana lipa. Warto przypomnieć, że zalety tego drzewa – symbolu spokoju i dostatku – wysławiał wcześniej choćby Mikołaj Rej w znanym zapewne Kochanowskiemu epigramie *Lipka na cne obyczaje w Żwierzyńcu*¹⁷. Mistrz z Czarnolasu do lipy we fraszkach nawiązuje po wielokroć i udziela jej głosu (co w poezji epigramatycznej jest praktyką powszechną¹⁸) aż trzy razy¹⁹.

Najbardziej znana fraszka z trzech o takim samym tytule *Na lipę* przedstawia wizję sielankowego, wiejskiego południa. Zantropomorfizowane drzewo artykułuje swoje zalety i zaprasza do skorzystania z jego cienia i ukojenia. Deklaruje, że pobyt w jego przestrzeni gwarantuje odpoczynek, ochronę przed upałem i spokój. *Na lipę* jest pochwałą bliskości i życia w harmonii z naturą. Lipa symbolizuje relację człowieka z przyrodą, która zapewnia mu ochronę i ukojenie, umiłowanie prostoty. Odpoczynek pod „opiekuńczą” lipą wiąże się z życiem spokojnym, wolnym od trosk i hałasu, ucieczką od zgiełku. W cieniu lipy człowiek odnajduje wytchnienie od codziennych obowiązków i trudów.

Fraszka ma wymiar uniwersalny, ponieważ pochwała prostoty, odpoczynku i harmonii z naturą to wartości ponadczasowe. Lipa może stanowić symbol odcięcia się od chaosu współczesności i poszukiwania wewnętrznego spokoju, co czyni utwór aktualnym także dzisiaj.

Literatura „stąd” Jana Kochanowskiego, osadzona w realiach renesansu, ma współcześnie istotne walory edukacyjne. Oferuje młodzieży różnorodne korzyści, na poziomie zarówno intelektualnym, jak i emocjonalnym, takie

¹⁶ Zob. np. J. Sokolski, *Nad „Fraszками” Jana Kochanowskiego*, „Pamiętnik literacki” 1997, nr 88, s. 162.

¹⁷ M. Rej, *Wybór pism*, oprac. A. Kochan, Wrocław – Warszawa – Kraków 2007.

¹⁸ J. Sokolski, *Nad Fraszkami Jana Kochanowskiego...*, s. 164.

¹⁹ *Fraszki Jana Kochanowskiego Księgi wtóre <6>*, *Fraszki Jana Kochanowskiego Księgi trzecie <6, 7>*.

jak budowanie tożsamości lokalnej, kulturowej, narodowej, pogłębianie poczucia zakorzenienia; docenienie tego poczucia; pobudzanie do refleksji nad problemami uniwersalnymi; rozwijanie kompetencji interpretacyjnych czy wrażliwości estetycznej. Dzieła tego typu mogą stać się więc dla młodej osoby niczym opowieść innych o sobie, o Innym, o prywatnej lub małej ojczyźnie i o świecie²⁰.

Kazimiera Janczy i jej literatura „stąd” – próba rozpoznania

Mówiąc o współczesnych twórcach literatury „stąd”, warto wspomnieć o Kazimierze Janczy. Nieprzypadkowo tę właśnie poetkę przywołuję w kontekście rozważań o postawach wobec życia manifestowanych przez Jana Kochanowskiego – poetę staropolskiego. Choć Janczy od Kochanowskiego dzieli sporo, bo prawie 500 lat, to łączy ich więcej niż tylko odwrócone inicjały (KJ, JK).

Ta polska pisarka, której twórczość głęboko zakorzeniona jest w doświadczeniach życiowych oraz wrażliwości na otaczający świat, pochodzi z Rąbkowej, w gminie Łososina Dolna, a z zawodu jest tkaczką kilimów²¹. Jej poezja często nawiązuje do rodzinnych stron, przyrody oraz codziennych przeżyć. Wydała dotychczas trzy publikacje: *Odkryta na jurajskiej skale* (2013), *Nim zatrzyma mnie czas* (2016) i *Wiatr od Łososiny* (2021). W ostatniej z nich autorka eksponuje zarówno wątki lokalne, choć dotyczące doświadczeń uniwersalnych, jak i problemy globalne. Janczy, dzięki swoim opowieściom, prowadzi czytelnika od progu starego domu, przez Sądecczyznę, aż do europejskich miast²².

Szczególnie interesujące w kontekście rozważań o poezji „stąd” wydają się być wiersze poetki z części *Powroty* (*Wiatr od Łososiny*). Uwagę zwraca wiersz *Między jeziorem a rzeką* – utwór, w którym natura, codzienność i wspomnienia splatają się w refleksyjną opowieść o umiłowaniu ziemi ojczystej, przyrody i rodzinnych tradycji.

Między jeziorem a rzeką
przesiąknięta zapachem
wiosny piszę wiersz
wiatr wieje od Łososiny

²⁰ J. Kaniewski, *Problem kanonu w edukacji – od podstaw do matury*, [w:] *Polonistyka w przebudowie. Literaturoznawstwo – wiedza o języku – wiedza o kulturze – edukacja*, t. II, Kraków 2005, s. 131.

²¹ <https://ckip.lososina.pl/nasze-zespoły/kazimiera-janczy-poezja/> (dostęp: 15.11.2024).

²² M. Pieniążek, *Gdzie „sadownik ojciec” wciąż rozmnaża jabłonie*, [w:] *Wiatr od Łososiny*, K. Janczy, Łososina Dolna 2021, s. 5–7.

dzwoni deszcz
przyciski klawiatury same pracują
jakże nie kochać gór
kiedy piękno samo wchodzi do okien
jakże nie kochać jeziora wód
gdy wspomnienia same układają wiersze

w pachnącym sadzie rozlany sok
poi skowronki o świetle
wysiłek pszczoł i ludzkich rąk
staje się tutaj modlitwą
jakże nie kochać takich miejsc
gdzie pachnie chleb
gdzie miody są najlepsze
kiełbasy dymem wędzone
i wciąż
smakowane wprost z rąk rodziców
mimo że od stołu ziemi odeszli

tyle się dzieje pomiędzy wodą jedną a drugą

choć w Rąbkowej
cisza
radość i łzy
mocno ze sobą splecione
jak słońca wschód z zachodem²³

Głównym tematem utworu jest miłość do rodzinnych stron i życia w harmonii z naturą. Podmiot liryczny, przemawiający w pierwszej osobie, wyraża wdzięczność za piękno otaczającego świata, malując słowami poetyckie obrazy wiosennej przyrody, pracy ludzi i duchowej głębi codziennych rytuałów. To połączenie nostalgii, zachwyty i filozoficznej refleksji nad życiem.

Natura wypełniająca przestrzeń między jeziorem a rzeką stanowi źródło inspiracji. Opisana jest w sposób niezwykle zmysłowy. Wiatr, zapachy, deszcz, a także rozkwitający sad są wyrazami żywotności natury. Taki polisensoryczny krajobraz, odbierany wszystkimi zmysłami: wzrokiem, węchem, smakiem, słuchem wywołuje wspomnienia, a jednocześnie pobudza kreatywność podmiotu lirycznego – poetki, która właśnie spełnia się w akcie tworzenia.

Osoba mówiąca w wierszu snuje refleksje nad człowiekiem i jego działalnością. Obraz przyrody, harmonijnie scalony z wizją pracy pszczoł i ludzi,

²³ K. Janczy, *Między jeziorem a rzeką*, [w:] *Wiatr od Łososiny*, Łososina Dolna 2021, s. 12.

nabiera niemal sakralnego charakteru. Trud ma głębokie duchowe znaczenie – „staje się tutaj modlitwą”, jak mówi podmiot. Praca, jedzenie, pamięć o bliskich – wszystko to zostaje podniesione do rangi świętości. W utworze ujawnia się stoicka harmonia życia, przemijania i trwania. Podmiot je „wprost z rąk rodziców”, którzy odeszli, jednak ich obecność wciąż jest doświadczana dzięki pamięci, gestom, tradycjom. Życie łączy w sobie radość i smutek, jak „słońca wschód z zachodem”. To naturalne współlistnienie przeciwności staje się częścią ludzkiego doświadczenia.

Przywołany wiersz można uznać za pochwałę życia zakorzenionego w prostocie, bliskości z naturą i pamięci o przeszłości. Rąbkowa jako miejsce „ciszy” staje się prywatną przestrzenią wspomnień, medytacji i refleksji nad życiem. Indywidualna bowiem prawda – zdaniem Marka Pieniążka – „moc sensotwórczą czerpie z korzeni zapuszczonych w konkretny: świat, krajobraz, czas, a nawet chwilę”²⁴.

Lokalny charakter utworu Janczy i jego uniwersalne przesłanie niewątpliwie ma potencjał, by przemówić do czytelników, także uczniów starszych klas szkoły podstawowej, niezależnie od miejsca pochodzenia i zamieszkania. Zaproszenie (twórczości) Kazimierza Janczy na lekcje języka polskiego (zwłaszcza w szkołach położonych w regionach, z którymi poetka jest związana), mogłoby przynieść korzyści edukacyjne i wychowawcze. Jej poezja, zakorzeniona w lokalnej kulturze, tradycji i przyrodzie, stanowi cenne narzędzie w edukacji humanistycznej; ma potencjał, by uwrażliwiać uczniów m.in. na kwestie tożsamości, piękna natury i uniwersalnych wartości.

Jakie walory mogą płynąć z projektowania spotkań młodzieży z wierszami Janczy? Są nimi na pewno: budowanie poczucia przywiązania do lokalnej kultury, rozbudzenie lokalnej dumy, uwrażliwienie na przyrodę, namysł nad wartościami uniwersalnymi, rozwijanie kompetencji interpretacyjnych, uwrażliwianie na różnorodność kulturową, przygotowanie do świadomego uczestnictwa w kulturze i wreszcie motywacja wewnętrzna do własnych prób literackich.

Ważne pytania zamiast zakończenia

Na podstawie przedstawionych rozważań rodzi się wiele pytań. Jedno z nich dotyczy tego, co łączy wybraną, wybiórczo zaprezentowaną twórczość Kochanowskiego i Janczy.

²⁴ M. Pieniążek, *Poetyckie zakorzenienie tożsamości, czyli o związkach olkuskich literatów z regionalizmem*, [w:] *Region i edukacja. Literatura – kultura – społeczeństwo*, red. Z. Budrewicz, M. Kania, Kraków 2010, s. 89–90.

Dla podmiotu lirycznego Kochanowskiego i Janczy natura odgrywa kluczową rolę. To przestrzeń harmonii i odpoczynku. Lipa, góry i lasy, wiatr, deszcz, jezioro, sad i kwiaty tworzą scenerię, która inspiruje do refleksji, a jednocześnie pobudza do tworzenia. To nie tylko elementy krajobrazu, ale także świadkowie ludzkiego życia i przemijania. Zarówno u Kochanowskiego, jak i u Janczy natura nabiera niemal sakralnego charakteru.

Omawiane wiersze są pochwałą codzienności i prostoty. Wybrane fraszki Kochanowskiego, zwłaszcza *Na dom w Czarnolesie*, eksponują proste życie na wsi, a dom rodzinny i jego otoczenie są źródłami szczęścia. W wierszu małopolskiej poetki zwyczajna (nie)codzienność: pieczenie chleba czy praca w sadzie nabierają duchowego znaczenia. Podkreślona jest wartość lokalnych tradycji i pracy ludzkich rąk, co przypomina Kochanowskiego w jego umiłowaniu prostego życia w Czarnolesie.

Refleksja nad upływem czasu i etapami życia, miejscem i rolą człowieka w czasie oraz przestrzeni to motywy łączące twórczość Kochanowskiego i Janczy, co widać dobrze we fraszce *Do gór i lasów* oraz utworze *Między jeziorem a rzeką*. Małopolska poetka wspomina rodziców, którzy „odeszli od stołu ziemi”, jednak mimo to wciąż doświadcza ich obecności w pamięci i tradycjach. Ukochane miejsce – pomiędzy wodą jedną a drugą – staje się przestrzenią, gdzie czas płynie, a przeszłość łączy się z teraźniejszością.

Zarówno u Kochanowskiego, jak i u Janczy wspólnym mianownikiem jest uniwersalność przekazu. Choć ich twórczość osadzona jest w konkretnych miejscach i tradycjach, podejmowane tematy – przemijanie, przywiązanie do natury, refleksja nad życiem – pozostają aktualne i bliskie współczesnym czytelnikom.

Warto postawić kolejne pytanie, dotyczące sposobów projektowania szkolnego czytania utworu Janczy: W jaki sposób może dochodzić do spotkania uczniów z tekstem poetki i jaki potencjał edukacyjny miałoby spotkanie uczniów z reprezentatywnym dla jej twórczości „stać” wierszem *Między rzeką a jeziorem*?

Utwór ten może posłużyć jako tekst główny podczas poruszania problematyki przemijania, roli tradycji w życiu człowieka, relacji tego ostatniego z naturą, czy też uczniowskich prób odnalezienia swojego miejsca na ziemi, gwarantującego w niepewnych czasach choć namiastkę poczucia bezpieczeństwa. Mogłby także funkcjonować jako zestawienie kontekstualne z czarnolesskimi fraszkami Kochanowskiego, sporo bowiem mają punktów stycznych.

Wiersz Janczy w zestawieniu z fraszkami Jana Kochanowskiego mógłby przykładowo:

- pomóc zniwelować dystans między tym, co na pozór dawne i odległe, a tym, co bliskie i współczesne nastolatkom,
- poszerzyć wachlarz kierunków refleksji nad problemami uniwersalnymi i postawami wobec miejsca, tradycji, świata,

- budzić motywację wewnętrzną do samodzielnych prób literackich (pisanie wierszy, opowiadań, legend),
- inspirować do podejmowania rozmaitych inicjatyw (np. organizowania wieczorów poetyckich, na których prezentowano by literaturę „stań”; tym przedsięwzięciom mogłaby towarzyszyć wystawa fotografii, co zaś uwrażliwiłoby na lokalną przyrodę, otwierałoby nastolatków na lokalność, przygotowywałoby do aktywnego udziału w kulturze regionu, a w efekcie wspierałoby budowanie tożsamości lokalnej),
- rozwijać kompetencje w zakresie analizy i interpretacji tekstów literackich, także rozczłapywania kontekstów i symboli.

Na koniec warto podkreślić, że literatura „stań”, zakorzeniona w lokalnej tradycji, krajobrazie i kulturze, odgrywa istotną rolę w edukacji humanistycznej. Poza tym, że taka twórczość wzmacnia więź uczniów z „małą ojczyzną”, to kształtuje ich tożsamość kulturową i rozwija wrażliwość na różnorodność oraz piękno lokalnych tradycji. Współczesne podejście do edukacji humanistycznej opiera się na budowaniu świadomości regionalnej jako integralnej części świadomości narodowej i globalnej.

Bibliografia

- <https://ckip.lososina.pl/nasze-zespoly/kazimiera-janczy-poezja/> (dostęp: 15.11.2024).
- Janus-Sitarz A., *Przyjemność i odpowiedzialność w lekturze. O praktykach czytania literatury w szkole. Konstatacje. Oceny. Propozycje*, Kraków 2009.
- Kaniewski J., *Problem kanonu w edukacji – od podstaw do matury*, [w:] *Polonistyka w przebudowie. Literaturoznawstwo – wiedza o języku – wiedza o kulturze – edukacja*, t. II, Kraków 2005, s. 121–136.
- Koehler K., *Fraszki*, [w:] *Lektury polonistyczne*, pod. red. A. Gorzkowskiego, Kraków 2001, s. 197–199.
- Krzyżanowski J., *Poeta czarnolesski. Studia literackie, wybór i opracowanie* M. Bokszczanin, H. Kapełus, wstęp T. Ulewicz, Warszawa 1984.
- Mytych-Forajter B., *Od lipy dla Jana w sprawie gościnności*, [w:] *Janowe. Teksty i konteksty*, red. I. Gralewicz-Wolny, J. Kisiel, B. Mytych-Forajter, Katowice 2020, s. 31–43.
- Morawska I., *Pożyteczna czy zbyteczna? – literatura dawna w edukacji polonistycznej współczesnych nastolatków*, [w:] *Przestrzenie rzeczywiste i wyobrażone. O roli kulturowego doświadczenia przestrzenności. Szkice i studia z edukacji polonistycznej*, red. M. Latoch-Zielińska i in., Lublin 2016, s. 325–340.
- Pelc J., *Jan Kochanowski. Szczyt renesansu w literaturze polskiej*, Warszawa 2001.
- Pieniążek M., *Gdzie „sadownik ojciec” wciąż rozmnaża jabłonie. Wprowadzenie do tomu poezji „Wiatr od Łososiny” autorstwa Kazimierza Janczy, Łososina Dolna 2021*.
- Pieniążek M., *Poetyckie zakorzenienie tożsamości, czyli o związkach olkuskich literatów z regionalizmem*, [w:] *Region i edukacja. Literatura – kultura – społeczeństwo*, red. Z. Budrewicz, M. Kania, Kraków 2010, s. 83–102.

- Pławecka K., *Pomiędzy kulturą a ziemią. Od świata globalnego do lokalnego na przykładzie literatury „stąd”*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia” 2017, s. 198–215.
- Rej M., *Wybór pism*, oprac. A. Kochan, Wrocław – Warszawa – Kraków 2007.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 28 czerwca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. 2024, poz. 996, s. 72, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20240000996/O/D20240996.pdf> (dostęp: 15.11.2024)).
- Sienko M., *Nowa Huta ma głos. Projekty społeczno-artystyczne a proces kształtowania lokalnej tożsamości*, [w:] Kraków. Miejsce i tekst, red. A. Ogonowska, M. Roszczyńska, Kraków 2014, s. 213–224.
- Sokolski J., *Nad „Fraszki” Jana Kochanowskiego*, „Pamiętnik literacki” 1997, nr 88, s. 161–172.
- Windykiewicz S., *Jan Kochanowski*, Warszawa 1947.
- Waligóra J., *Warunki interpretacji tekstu literackiego w szkole ponadgimnazjalnej na przykładzie fraszki Jana Kochanowskiego „Do gór i lasów”*, „Polonistyka” 2007, nr 2, s. 40–45.
- Zasacka Z., *Czytelnictwo młodzieży szkolnej 2017*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2021, nr 51, s. 11–242.
- Zasacka Z., *Lektury w wieku adolescencji – wybory i oczekiwania czytelnicze nastolatków*, [w:] *Lektury w ręku nauczyciela. Perspektywa polska i zagraniczna*, pod red. A. Janus-Sitarz, Kraków 2019, s. 15–37.

Podręczniki

- Klimczak B., Tomińska E., Zawisza-Chlebowska T., *Język polski. Podręcznik dla szkoły podstawowej, kl. 7*, Warszawa 2020.
- Klimczak B., Tomińska E., Zawisza-Chlebowska T., *Język polski. Podręcznik dla szkoły podstawowej, kl. 8*, Warszawa 2021.
- Kościerzyńska J. i in., *Nowe słowa na start! Podręcznik do języka polskiego, kl. 7*, Warszawa 2020.
- Kościerzyńska J. i in., *Nowe słowa na start! Podręcznik do języka polskiego, kl. 8*, Warszawa 2021.
- Łuczak A. i in., *Język polski. Między nami, kl. 7*, Warszawa 2020.
- Łuczak A. i in., *Język polski. Między nami, kl. 8*, Warszawa 2021.
- Nowak E., Gawęł J., *Myśli i słowa. Literatura – kultura – język. Podręcznik do języka polskiego, kl. 7*, Warszawa 2020.
- Nowak E., Gawęł J., *Myśli i słowa. Literatura – kultura – język. Podręcznik do języka polskiego, kl. 8*, Warszawa 2021.

Literature “from here” in Polish language lessons in upper primary school classes. Jan Kochanowski and Kazimiera Janczy

Abstract

The aim of this article is to reflect on the possible connections between Old Polish poetry and contemporary literature “from here” and its potential in the humanities education of upper primary school students. The presented considerations highlight the universality of this type of literature – both in the context of Jan Kochanowski’s epigrams and Kazimiera Janczy’s contemporary poetry. Literature rooted in the local landscape and tradition, due to its universal nature, can bridge the gap between what is old and seemingly distant, contributing to the development of cultural competencies, the construction of a broadly understood identity, and students’ intrinsic motivation for reading and creative expression

Keywords: literature “from here”, Old Polish poetry, contemporary literature, primary school student, Jan Kochanowski, Kazimiera Janczy

Maria Stachoń – magister, nauczycielka języka polskiego w szkole podstawowej, doktorantka literaturoznawstwa, asystentka w Katedrze Dydaktyki Literatury i Języka Polskiego Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Swoje zainteresowania naukowe koncentruje m.in. wokół szkolnego odbioru literatury, szczególnie zaś wybranej poezji staropolskiej.